

TROMSØ

Arkeologiske rapporter fra
Norges arktiske universitetsmuseum

2023

Gjerdneset, Harstad k.

Overvåking i gårdshaug id. 9349

Jørn E. Henriksen

UiT Norges arktiske
universitetsmuseum

Tromura 2023

Arkeologiske rapporter fra Norges arktiske universitetsmuseum, UiT Norges arktiske universitet

ISSN: 2535-4248 (elektronisk utgave)

Utgiver: Septentrio Academic Publishing, Tromsø, Norway

Redaksjon: Anja Roth Niemi og Janne Oppvang

DOI: <https://doi.org/10.7557/trm.6943>

Foto: Norges arktiske universitetsmuseum - UiT Norges arktiske universitet

Kart og illustrasjoner: Jørn E. Henriksen

Gjenstandsfoto: -

Fotogrammetri: -

Prosjektet er bekostet av Hålogaland Kraft Nett AS

Forsidefoto: Skifte av strømstolpe, 27.06.2022, Jørn E. Henriksen

Rapporten er lisensiert under en [Creative Commons Navngivelse-DeLPåSammeVilkår](#) (CC BY-SA). Lisensen tillater andre å tilpasse og bygge videre på arbeidet så lenge det krediteres og lisensieres videre på samme måte.

Gjerdneset, Harstad k.
Arkeologisk overvåking i gårdshaug Id. 9349

Jørn E. Henriksen

UiT Norges arktiske
universitetsmuseum

Lokalitet: Låvebakken og Fjøsbakken

Id.nr.: 9349-1

Kulturminnetype: Gårdshaug

Undersøkelsesår: 2022

Areal: -

Tiltakshaver: Hålogaland Kraft Nett AS

Kommune: Harstad

Fylke: Troms og Finnmark

Gnr/bnr: 42/15

Koordinater: UTM Sone 33 N: 7620149 Ø: 562513

Feltleder: Jørn E. Henriksen

Prosjektansvarlig: Anja R. Niemi

Rapport: Jørn E. Henriksen

Dato: 27.01.2023

Prosjektnr.: 100245101

Ephorte: 2022/1872-3

Aksesjonsnr.: -

Fotobase: TSAD 121

Gjenstandsbase: -

Nøkkelord: Gjerdneset, Arkeologi, feltarbeid, gårdshaug, overvåking

Sammendrag

Arbeidet med å skifte ut en strømstolpe i gårdshaugen Id. 9349-1 ble den 27.6.22 overvåket av arkeolog fra Norges arktiske universitetsmuseum. Usikkerhet fra tiltakshaver om grunnforhold o.l. innebar at sikringstiltak som fordret inngrep i masser som ikke allerede var omroret ikke kunne utelukkes. Dette viste seg ikke å være nødvendig, ettersom den nye stolpen kunne plasseres i samme hull som den gamle, og sikres på samme sted. Det kunne fastslås at tiltaket ikke berørte gårdshaugens intakte områder, og neppe medførte inngrep som forstyrret annet enn moderne dyrkingslag.

INNHOOLD

Innledning.....	1
Bakgrunnen for undersøkelsene	1
Forundersøkelser	1
Berørte kulturminner	1
Gjennomføring	2
Tidsrom, deltagere og forløp	2
Beliggenhet og kulturmiljø.....	2
Lokalisering, topografi, vegetasjon og berggrunn	2
Øvrige registrerte kulturminner	3
Tidligere arkeologiske undersøkelser	3
Undersøkelsens relevans	3
Kultur og bosetningshistorie	4
Målsetting, Undersøkelsesmetode og dokumentasjon.....	5
Problemstilling, prioriteringer og strategier	5
Observasjoner og Resultater	5
Stratigrafiske forhold.....	5
Oppsummering og konklusjon	6
Litteratur	7

INNLEDNING

BAKGRUNNEN FOR UNDERSØKELSENE

I brev fra Troms og Finnmark fylkeskommune av 04.03.2022 ble Riksantikvaren orientert om at gårdshaugen id 9349-1 i Harstad kommune vil bli berørt i forbindelse med utskifting av skjev/ustabil strømstolpe på Gjerdneset gnr./bnr. 42/15 i Harstad kommune. Tiltaket besto i å fjerne eksisterende strømstolpe som var i ferd med å velte. Stolpen erstattes med en ny samme sted som den gamle. Hull til ny stolpe ble estimert til å være ca. 2 meter dypt, og diameteren til den nye stolpen kunne bli litt større enn den gamle, derfor kunne det bli nødvendig å utvide hullet i både i diameter og i dybde. Tiltakshaver har oppgitt at de er usikre på grunnforholdene og at de ikke får avklart dette før de er i gang med gravearbeidet. Dersom nødvendig måtte de grave dypere enn hullet til den gamle stolpen. Dersom grunnfjell ligger grunnere enn ca. 2 m, ville stolpen måtte boltes fast. I så fall ville dette nødvendiggjøre en avdekking av grunnfjell i en flate på ca. 2 m i diameter for å kunne sikre stolpen forsvarlig.

Figur 1 Strømstolpens plassering på id. 9349-1 markert med rødt. illustrasjon laget på bakgrunn av kart i UM-prosjektplan

Troms og Finnmark fylkeskommune orienterte i samme brev at omsøkte tiltak tillates iht. kulturminneloven § 8 første ledd, og varslet Riksantikvaren om behov for å fatte vedtak jf. kulturminnelovens § 10. I brev fra Norges arktiske universitetsmuseum av 14.03.2022 ble Riksantikvaren oversendt budsjett og prosjektplan for arkeologisk overvåking innenfor den automatisk fredete gårdshaugen. Riksantikvarens vedtak jf. kulturminneloven § 10 forelå 1.4.22. Etter orientering til tiltakshaver og deres aksept, ble det avtalt med UM at overvåkingen best ville la seg gjennomføre i slutten av juni samme år.

Forundersøkelser

Gårdshaugen id.9349-1 ble registrert i 1984, og siste gang befart i 2015. I den

anledningen ble avgrensning og beskrivelse justert etter systematisk kartlegging ved hjelp av jordbor, og i noen grad maskinell sjaking (UM – prosjektplan, Gjerdneset, Benoninsen og Cerbing 2016). Det ble samtidig registrert et større bosettings- og aktivitetsområde med anlegg og kulturlag datert fra romertid til høymellomalder (214633-1). I Askeladden er disse lokalitetene delvis overlappende. Mye kan tyde på at gårdshaug/boplasshaug id.9349-1 ikke lett lar seg avgrense, særlig mot nord der kulturlag datert mellomalder ble påvist. Dette viser at aktivitetsområdet i mellomalder omfattet større deler av Gjerdneset. Det samme kan antagelig gjelde for aktivitetssporene fra eldre og yngre jernalder, som trolig kan være bevart under, eller i nedre lag av id. 9349-1. Selv om området bør betegnes som et rikt og komplekst kulturmiljø med daterte elementer fra ca. 200 e.Kr. og til moderne tid, gir det likevel mening å operere med to ulike lokaliteter i Askeladden, da gårdshaugen i motsetning til Id. 214633 er et kulturminne som er synlig på bakkenivå.

Berørte kulturminner

Den aktuelle gårdshaugen/boplasshaugen er beskrevet som en 120 x 70 m stor forhøyning, bestående av opptil 1,5 meter tykke kulturlag. Denne beskrivelsen stemmer ikke med utbredelsen i Askeladden etter kontrollregistrering 2015/2016, der grensen mot sørøst ble

kortet ned ca. 40 m mot nordvest, men utvidet mot sørvest og vest (Benoninsen og Cerbing 2016). Formen/størrelsen er nå mer oval/sirkulær, og ca. 76 m NØ-SV og 77 m VN-SØ i størrelse. Kontrollregistreringene omfattet ikke ny kartlegging av kulturlagsdybde i selve gårdshaugen/boplasshaugen, og er uendret siden ØK-registrering i 1984. Informanter fortalte da om funn av syllstokker under gravearbeidet i ca. 1 meters dybde og dybde på kulturlagene ble estimert til ca. 1,5 m.

GJENNOMFØRING

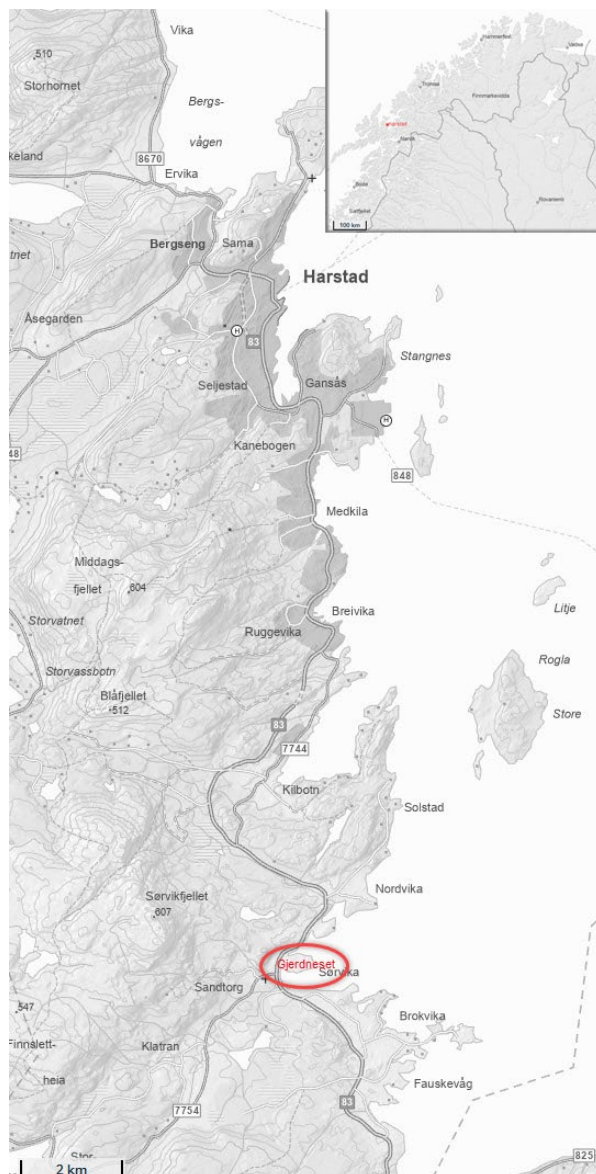
Tidsrom, deltagere og forløp

Overvåkingen ble gjennomført i løpet av mandag 27.6.22 ved Jørn E. Henriksen,

Ved UM-Norges arktiske universitetsmuseum har prosjektet hatt følgende ansvarsfordeling: Anja R. Niemi er prosjektleder. Sammen med Anja har Keth Lind har hatt ansvar for saks- og prosjektforberedelser. Jørn E. Henriksen utførte feltarbeidet, inkludert for- og etterarbeid.

Reisen ble foretatt på morgen/formiddag 27.6.22, og feltarbeidet ble gjennomført i løpet av siste halvdel samme arbeidsdag, mens reisen hjem ble foretatt 28.6.22. Kontakt med tiltakshaver, deriblant avtale om for arbeidet ble ivaretatt av prosjektleder og feltleder foregikk via epost og telefon i forkant av feltarbeidet.

Overvåkingen ble gjort av arbeidet tre ansatte fra Hålogaland Kraft Nett AS, og området var klargjort ved fjerning av eiendomsgjerde m.m. Mannskapet besto av maskinfører og to ansvarlige i fjerning av stolpe, og nedsetting/sikring av ny stolpe. Arbeidet ble utført i løpet av en ettermiddag i fint vær og gode arbeidsforhold.

Figur 2 Oversikt. Gjerdnesets lokalisering

BELIGGENHET OG KULTURMILJØ

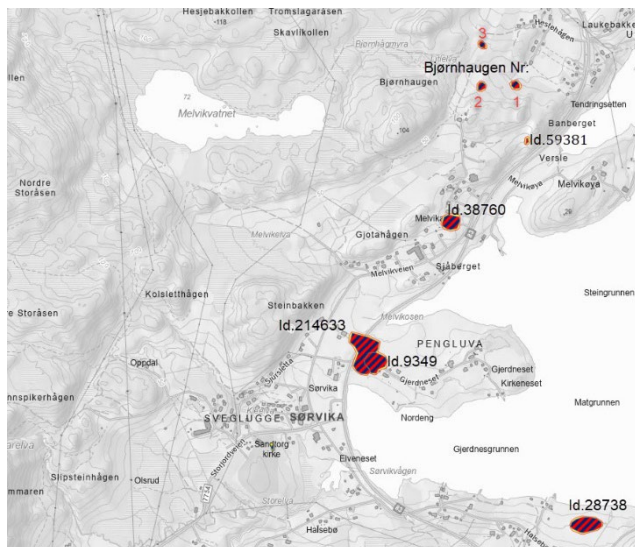
Lokalisering, topografi, vegetasjon og berggrunn

Gjerdneset ligger i bunn av Sørsvika, ei bygd ca. 11 kilometer sør for Harstad sentrum. Id. 9349-l ligger på nesets begynnelse, på et eide mellom Melvikosen i nord og Sørsvika i sør (Fig. 2). Kulturminnet ligger ca. 40 m vest for FV 83. Strømstolpen er plassert ved gjerdet, skillet mellom gnr./bnr. 42/17 i vest og tomte, som nå er skilt ut 42/164 i øst (tidligere gnr./bnr. 42/15). stedet ligger like sør for den gamle gårdsveien ut til Gjerdneset, nær den høyeste ryggen av neset. Området mot vest heller slakt ned mot Sørsvika, og tilbyr god utsikt i denne retningen (Fig. 6).

Kraftstolpen er plassert i eldre dyrket mark (beite-eller innmark), i det senere tett inntil en liten lund av rognetrær, nå dels nedhugget og dels kraftig beskåret for å skåne strømstolpen.

Øvrige registrerte kulturminner

Foruten tidligere omtalt lokalitet Id.214633-1 er det gjort funn ved bruk av metallsøker utenfor gårdshaug/boplasshaug id.9349-1. Id. 229279-1/Ts.15626.1 er en doppsko datert 1300-1400-tall. Andre gjenstander (løsfunn) fra Gjerdneset registrert i Askeladden er foreløpig ikke katalogisert, eller yngre enn 1537 og omtales ikke her. To andre gårdshauger/boplasshauger er registrert i relativ nærhet, Id 3876, Melvik og Id.28738, Halsebø (Fig. 3). I nærheten av sistnevnte lokalitet er en pommel til mellomaldersverd funnet (Ts.15249.8), et interessant funn med tanke på doppskoen fra nabogården i Sørvika. Lokaliteter fra eldre og yngre steinalder er registrert nord for Gjerdneset. Bjørnhaugen 1 (Id.214637), Bjørnhaugen 2 (Id.214629) er trolig fra eldre steinalder, mens Bjørnhaugen 3 (id.214634) kan være en multifaset lokalitet med funn fra eldre steinalder, men også synlige groper og mulige stolpehull av yngre datering. Smålia (id. 59381) er trolig en boplass fra steinbrukende tid, men ikke fullstendig avklart mht. dateringsindikatorer. Kjente lokaliteter av kulturminner synlige på markoverflaten er få i Sørvikområdet, men gravfelt fra jernalder er representert med to lokaliteter sørøst for Sørvika, på Kattberget (Id. 38759) og Kvanneset (Id.28737). Generelt kan Sørvikområdet betegnes som et kulturmiljø preget av stor variasjon og tidsdybde.

Figur 3 Kart fra Askeladden: registrerte kulturminner i Sørvik og omegn

Tidligere arkeologiske undersøkelser

I forbindelse med det arkeologiske utgravningsprosjektet Hålogalandsveien ble Fauskevåg 1 og 2, henholdsvis Askeladden id. 214628 og 214641 sør for Sørvika i innløpet til Tjeldsundet på Hinnøysida utgravd i 2022. Etterarbeid og rapporteringen pågår, og utover at de dateres til midten av eldre steinalder, omtales de ikke nærmere her. I 2005 ble det gjennomført en arkeologisk utgraving i deler av gårdshaugen id. 9382 Vollstad ca. 4 km sørøst for Gjerdneset, som resulterte i funn datert etterreformatorisk tid, samt avslag fra boplass i området fra steinbrukende tid (Thuestad 2005). En mindre prøvegraving i samme gårdshaug utført i forbindelse med metodeutvikling innen miljøovervåking av kulturminner ble gjort i 2013. En sjakt på 70 x 200 cm ble gravd i den anledning, og relativt uforstyrrede lag ned til 1,1-1,2 m dybde. Typologisk datering av funn fra de nedre lagene indikerer 1300-tallsdatering (Martens 2016:34).

Undersøkelsens relevans

Harstad kommune og nabokommunene er usedvanlig rik på boplasshauger/gårdshauger. Det er også svært mange av disse som blir undersøkt med overvåkinger mindre utgravninger (se Henriksen 2021:7-9 for oversikt). Selv om små arkeologiske undersøkelser ikke kan gi et utfyllende bilde av den enkelte haugens formasjonshistorie og kulturhistoriske prosesser bak disse, kan de bidra med kartlegging av haugenes kulturlag, og bedre informasjon om kronologi. Hver av disse undersøkelsen kan dermed bidra til et arkiv med potensiale til å øke forståelsen av når og hvordan og hvorfor denne typen kulturminner oppsto og utviklet seg på overordnet, regionalt plan (Henriksen 2021). Det er i et slikt perspektiv at overvåkinger av den arten som

ble utført på Gjerdnest 2022 er relevant.

Kultur og bosetningshistorie

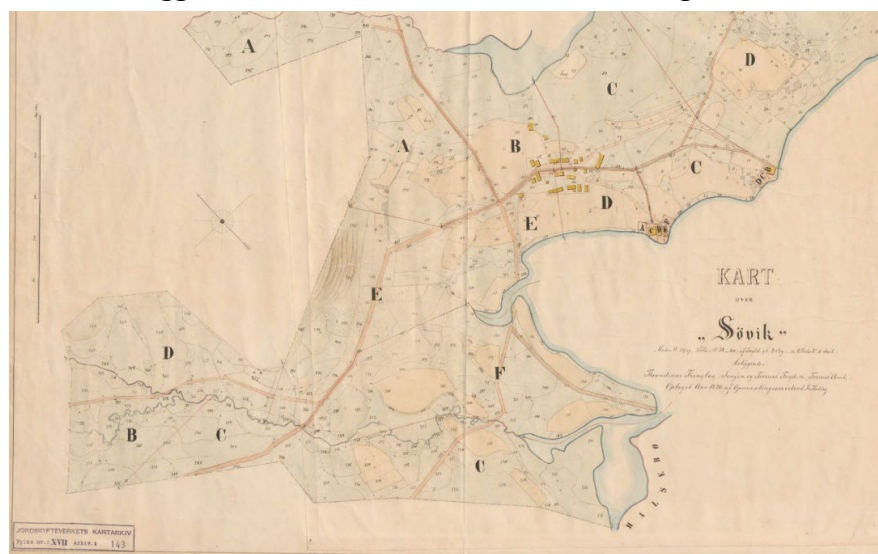
De fleste gårdshauger er registrert i Sør-Troms og nordre Nordland, men fenomenet forekommer i Nord-Troms, i Finnmark og lengre sør i Nordland. Noen av gårdshaugene er lokalisert til ytre kyststrøk og knyttet til fiskeri. Andre gårdshauger er resultat av kombinasjonsnæreringene jordbruk, og fiske og fangst og generell utnyttelse av maritime og terrestriske ressurser.

Den typiske gårdshaugen danner ofte en forhøyning i landskapet og inneholder tykke kulturlag. I kulturlagene finnes avfall fra hus, fjøs og/eller fiskerivirksomhet som har hopet seg opp fra jernalderen og fram til nyere tid. I tillegg finnes husrester, gjenstander og annet som kan bidra med viktig informasjon om gårdens eller fiskeværrets bosetting gjennom tid.

Gårdshaugene skiller seg fra møddinger, som er rene avfallshauger, ved at kulturlagene som i hovedsak inneholder bygningsrester, avfall fra husholdningen, husdyrgjødsel, avfall fra fiske m.m. er akkumulert på stedet der husene lå. For at kulturlag skal kunne akkumuleres kreves en viss stabilitet i lokaliseringen av tunet/bosettingen. Denne stabiliteten skyldes etter all sannsynlighet ønske om gunstig beliggenhet i forhold til de viktigste ressursene på hav og land. Lagene i en gårdshaug viser at plassen har vært en attraktiv boplass gjennom flere hundre år. Stedet kan ha hatt gode lendingsforhold, godt utsyn over leia, gode fangstplasser på sjø og land, gode fiskemeer og/eller gode jordbruksmuligheter.

Gårdshaugen Id. 9349-1 er ikke godt datert arkeologisk, men indikasjoner fra det tidligere beskrevne registreringprosjektet der lokaliteten id. 214633 ble dokumentert, gir gode holdepunkter for at Gjerdneset var intensivt brukt og bebodd i høymellomalderen, inkludert området id.9349-1. Skriftlige kilder bygger opp om denne antagelsen. Gårdshistorien kan følges tilbake til mellomalderen. I de eldste kildene fra mellomalderen er de tre Vik-gårdene, Melvik, Nordvik og Sørvik separate gårder, noe som kan tyde på en lang gårdshistorie allerede på tidspunktet for nedskrivningen (Lysaker 1956: 183-84). Dette forutsetter at Vikgården opprinnelig dekket hele området, og senere ble splittet i flere gårder. Den eldste gårdsbosettingen som er kjent for Sørvikgården gnr. 42, lå på Gjerdneset (Lysaker 1956:184-184), og id. 9349 er en av mange gårdshauger i Harstadregionen som kan knyttes til et tidligere fellestun (sml. Vandrup Martens 2016, se fig. 4).

Fellestun er en måte å organisere gårdsrommet på som har lange historiske røtter, tilbake til tiden der torv, jord og stein utgjorde vesentlige deler av bygningsmassen. Slikt materiale ble i stor grad brakt inn til tunene fra omliggende mark. Kombinert med en bosettingsform som konsentrerte flere husholdninger til samme sted (fellestun) intensivertes akkumulasjon av masser til et begrenset område i større grad enn til enkeltgårder med separate tun. Regioner der fellestunene var vanlige kjennetegnes av stor tetthet av registrerte gårdshauger, mange av betydelig størrelse. Harstadregionen utmerker seg i så måte.

Figur 4 Utskiftningskart, Sørvika datert 1876. Klyngetunet sentralt og litt til høyre på kartet. Lik beliggenhet som id 9349

MÅLSETTING, UNDERSØKELSESMETODE OG DOKUMENTASJON

Problemstilling, prioriteringer og strategier

Overvåking av gravehullet ble gjort for å avgjøre om tiltaket avdekket urørte kulturlag eller strukturer. Dette kunne i så fall gi ny og viktig kunnskap om bosetningen på stedet.

Strategien var 1) å rense opp profiler med eventuelle eksponerte kulturlag, 2) dokumentere disse med fotogrammetri og lagbeskrivelse, 3) ta ut prøver fra profil til 14C-datering, 4) ivareta eventuelle funn fra profil og/eller utgravde masser.

Ved ankomst var alt klart til å begynne gravingen. Forholdene på stedet viste seg å være gunstige, og en sjakt på ca. 1,5 x 0,7 m orientert Ø - V ble gravet ned til ca. 2 meters dybde. Praktiske forhold nødvendiggjorde noe utvidelse med vest, som kunne strekke seg utover området som allerede var gravd ut til den gamle stolpen. Tiltaket ble fotodokumentert på vanlig vis, opprensing av en lovende profil mot nord ble gjort, og en prøve tatt med tanke på datering. Imidlertid viste en kritisk vurdering av profilene slik de fremsto i det fullstendig utgravde hullet at det grunnleggende premisset til undersøkelsen ikke ble innfridd. Ikke noe som minnet om urørte gårdshaugmasser, arkeologiske funn eller strukturer kunne identifiseres.

OBSERVASJONER OG RESULTATER

Stratigrafiske forhold

I området ligger undergrunnen like under pløyelaget, i hullet mellom kun 0,3 – 0,5 m under overflaten. Det er på det rene at opplysningen om kulturlagstykkelse på opp mot 1,5 m tykkelse stemmer dårlig med området der strømstolpen sto, til tross for at dette stedet er sentralt i lokaliteten slik denne er avgrenset i Askeladden (Fig 1 jf. Fig. 5). Det er likevel rester etter mørk, trekullholdig humus rundt 30-50 cm dypt i nord og vest profilen (Fig. 5), og det ble observert en del mer bein under gravingen gjennom dette enn det en forventer å se i et «alminnelig» pløyelag. En god del stein av varierende størrelse, trolig deponert i området som skoning til stolpen som ble fjernet (eller en tidligere stolpe samme sted) indikerte at mørkt trekullholdig jord med husdyrbein neppe var «urørt». Overvåkingen ble gjennomført til ny stolpe var montert og sikkert fundamentert. Da det var klart at stolpen sto trygt, og ingen ytterligere markinngrep ville være nødvendig, ble arbeidet avsluttet.

Figur 5 Bilde av ferdiggravd hull, venstre mot nord, høyre mot vest. Tynt matjordsdekke, trolig ikke uforstyrret

OPPSUMMERING OG KONKLUSJON

Det ble ikke dokumentert spor etter urørte partier av gårdshaug/boplasshaug id. 9349-1. Det begrensede området som ble avdekket gjorde det umulig å vurdere trekullprøvens kontekst ytterligere, men observasjonene av forstyrrelser i området rundt den gamle strømstolpen gjorde at en eventuell sammenheng med gårdshauglag eller andre arkeologiske strukturer utenfor det berørte området i beste fall ville vært usikker. Det ble bestemt at datering fra en kontekst som er helt ukjent ikke ville gi meningsfulle resultater, og dermed ikke ville bidra til økt kunnskap om id. 9349-1. Videre dokumentasjon og behandling/datering av prøven utgikk derfor i prosjektet,

Det at egentlige gårdshaugmasser en kunne forvente på bakgrunn av registreringsoppgavene ikke ble påvist er imidlertid et interessant resultat i seg selv. Områdets sentrale plassering i lokaliteten gjør at det virker mer sannsynlig at deler av gårdshaugen er fjernet/flyttet i akkurat dette området, enn at avgrensningen av gårdshaugen er feilaktig eller at mektigheten på kulturlag ellers på lokaliteten ikke kan stemme med det opprinnelige anslaget fra registreringen i 1984. «Lakuner» i kulturlagene som skyldes senere aktiviteter er vanskelige å fange opp i en registreringssituasjon som ikke inkluderer systematisk kartlegging av hele lokaliteter ved hjelp av arkeologiske metoder, slik tilfellet er for id. 9349-1.

To sannsynlige forklaringer på at gårdshauglagene mangler i det aktuelle området foreslås avslutningsvis her. Den *første* er at bygdevei og hus/driftsbygninger avmerket på utskiftingskartet fra 1876 (Fig. 4) kan ha direkte sammenheng med manglende kulturlag i området, det vil si at vei og bygninger oppført rundt denne tiden kan ha medført planering/flytting av opprinnelige gårdshaugmasser i det aktuelle området. Den *andre* forklaringen kan ha sammenheng med den første. Fra områdene rundt stedet der strømstolpen står, ligger pløyeretningen ned mot Sørvika i vest, der det også er avmerket dyrket mark i utskiftingskartet. Næringsrik jord fra de gamle tunområdene fulgte pløyeretningen og ble trolig også bevisst flyttet ut over disse markene etter hvert som det intensive jordbruket vant innpass her utover 1800- og 1900-tallet (Fig. 4 og 6).

Figur 6 Oversikt fra undersøkelsesområdet mot Sørvika i sørvest, gammel dyrket mark som trolig har gjennomgått jordforbedring ved hjelp av tilførsel av gårdshaugjord fra de gamle tunområdene

LITTERATUR

- BENONINSEN, V. og CERBING, M. 2016. I Hole, J.-T. og Michalsen, R. (red.). *Hålogalandsveien 2015 og 2016. Arkeologiske registreringer i Kvæfjord, Harstad og Skånland kommune feltsesongen 2015 og 2016*. Registreringsrapport: Kulturetaten. Troms fylkeskommune
- HENRIKSEN, J. E. 2021. Røkenes gård: Arkeologisk overvåking, gnr./bnr. 81/1, Harstad kommune, Troms og Finnmark fylke. *Tromura* nr. 61, Tromsø museums rapportserie
- LYSAKER, T. 1956. *Trondenes bygdebok: Gårdshistorie for Sandtorg herred*. Trondenes bygdeboknemnd, Harstad
- MARTENS VANDRUP, V. 2016. *Preserving Rural Settlement Sites in Norway? Investigations of Archaeological Deposits in a Changing Climate*. Geoarchaeological and Bioarchaeological Studies Volume 16, 2016. Phd avhandling, Vrije Universiteit, Amsterdam
- THUESTAD, A. 2005. *Vollstad, Harstad kommune*. Utgravningsrapport, topografisk arkiv UM-Norge arktiske universitetsmuseum